

Η Ρητορική στις Νέες Ευρωπαϊκές Γλώσσες

Τον 16^ο αιώνα συμβαίνει ένα σημαντικό γλωσσικό γεγονός στον ευρωπαϊκό χώρο. Στο πλαίσιο της ανάγκης των ευρωπαϊκών λαών για αυτοσυνειδησία, παρατηρήθηκε μια τεράστια αύξηση ενδιαφέροντος για τη δημιουργία ρητορικής παράδοσης στα κατά τόπους γλωσσικά ιδιώματα και την αποκρουστικότητα των εθνικών γλωσσών. Έτσι από τα μέσα του αιώνα αυτού, άρχισαν σιγά-σιγά να εμφανίζονται μελέτες γραμμένες στις **καθομιλούμενες γλώσσες**. Τα λατινικά εξακολούθησαν να χρησιμοποιούνται για αρκετό διάστημα, κυρίως στον επίσημο εκκλησιαστικό και επιστημονικό λόγο. Παράλληλα, όμως, στην επιστολογραφία, τις δημοσιεύσεις, το κήρυγμα και γενικά στους λόγους που απευθύνονταν στο ευρύ κοινό άρχισαν να καθιερώνονται οι εθνικές γλώσσες. Σταδιακά η χρήση τους γενικεύτηκε και αργότερα αντικατέστησαν πλήρως τα λατινικά.

Στην ενότητα, λοιπόν, που ακολουθεί θα εξετάσουμε κυρίως τη Ρητορική στις νέες αυτές ευρωπαϊκές γλώσσες από τον 16^ο αιώνα έως σήμερα. Να θυμίσουμε, όμως, ότι αποφασίσαμε να εντάξουμε εδώ τη λατινική ρητορική δραστηριότητα του 16^{ου} αιώνα, καθώς και τη νεοελληνική Ρητορική συνολικά, για λόγους που ήδη έχουμε αναφέρει.

α. Αναγεννησιακή Περίοδος (16^{ος} αι. μ.Χ.):

Η μετάβαση στις εθνικές γλώσσες

Η Ρητορική όπλο της Μεταρρύθμισης και της Αντιμεταρρύθμισης-Ραμισμός

Τον 16^ο αιώνα, ενώ στον τουρκοκρατούμενο ελληνισμό η σκληρότητα των Οθωμανών επέφερε πνευματική οπισθοδρόμηση, στη Δύση το ενδιαφέρον για την κλασική Ρητορική θέρμανε ιδιαίτερα ο Ολλανδός ουμανιστής **Desiderius Erasmus** (1466-1536). Ο Έρασμος ασχολήθηκε με τη μελέτη της Ρητορικής σε διάφορα έργα του. Το σπουδαιότερο ήταν το *De Duplici Copia Verborum et Rerum* (1512) στα λατινικά, που ξεπέρασε τις 150 εκδόσεις σε όλη την Ευρώπη και χρησιμοποιήθηκε ως σχολικό κείμενο. Αξιόλογη, επίσης, λατινική εργασία με ανάλογη επίδραση ήταν το *Rhetoricae* του Ισπανού ουμανιστή **Juan Luis Vives** (1492-1540).

Την περίοδο αυτή κήρυξε στα λατινικά αλλά και στα γερμανικά ο σπουδαίος Γερμανός μοναχός και θεολόγος **Μαρτίνος Λούθηρος** (1483-1546). Μάλιστα χαρακτηριστικό παράδειγμα της παράλληλης χρήσης των λατινικών με τις εθνικές γλώσσες αποτέλεσε το γεγονός ότι, όταν ο Λούθηρος εκφώνησε στα γερμανικά την απολογία του στη Δίαιτα

της Βορμς, υποχρεώθηκε από τον αυτοκράτορα Κάρολο V να την επαναλάβει στα λατινικά. Οι εκκλησιαστικές μεταρρυθμιστικές απόψεις του Λούθηρου, που τις παρουσίαζε με αιχμηρό και συναρπαστικό λόγο, είχαν ευρεία απήχηση στους απλούς ανθρώπους. Έτσι εγκαινιάστηκε η Μεταρρύθμιση και θεμελιώθηκε ο προτεσταντισμός. Τις ιδέες του Λούθηρου υποστήριξε δημόσια στα λατινικά ο ουμανιστής Γερμανός καθηγητής της Ρητορικής και Διαλεκτικής **Μελάγχθων** (1497-1560), με ήπιο αλλά μαχητικό και πειστικό λόγο, κερδίζοντας έτσι το μορφωμένο κοινό.

Για να αντιμετωπίσει τη Μεταρρύθμιση, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία πήρε ένα σύνολο μέτρων που ονομάστηκε Αντιμεταρρύθμιση, ένα από τα οποία ήταν και η ίδρυση του μοναχικού τάγματος των Ιησουιτών το 1534. Οι Ιησουίτες διακρίθηκαν στα γράμματα, την επιστημονική έρευνα και την παιδαγωγική πρακτική. Προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον προτεσταντισμό, ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με τη Ρητορική την οποία δίδασκαν στα σχολεία που ίδρυσαν. Παράλληλα έγραψαν πολυάριθμα βιβλία Ρητορικής κυρίως στα λατινικά. Ένα τέτοιο έργο ήταν το *De Arte Rhetorica* (1562) του ιησουίτη μοναχού **Cipriano Soarez**, που ανατυπωνόταν συνεχώς σε όλη την Ευρώπη ως τον 18^ο αιώνα. Όμως έργα άλλων καθολικών ιερωμένων γράφτηκαν σε εθνικές γλώσσες, όπως αργότερα το *La Rhétorique ou l'art de parler* (1675) του ιερέα και θεολόγου **Bernard Lamy**.

Στα αγγλικά εξάλλου γνωστές είναι οι πραγματείες *The Arte of Rhetorique* (1553) του διπλωμάτη και ρήτορα **Thomas Wilson**, *Foundacion of Rhetorike* (1563) του **Richard Rainholde** και *The English Secretary* (1586) του επιστολογράφου και ρήτορα **Angel Day**. Στα ιταλικά πάλι ο **Bartolomeo Cavalcanti** έγραψε το *La Retorica* (1555).

Την ίδια περίοδο στη Γαλλία ο φιλόσοφος **Petrus Ramus** (Pierre de la Ramée) (1515-1572), στην προσπάθειά του να βρει ένα νέο τρόπο επικοινωνίας κατάλληλο για τις επιστημονικές και κυρίως τις μαθηματικές ιδέες της Αναγέννησης, προέκρινε έναντι της σχολαστικής Ρητορικής τη Διαλεκτική. Περιέλαβε, λοιπόν, στη Διαλεκτική την Εύρεση και την Τάξη, διαχωρίζοντάς τες από τη Ρητορική, στην οποία άφησε μόνο τη Λέξη, τη Μνήμη και την Υπόκριση. Έτσι δημιουργήθηκε το κίνημα του ραμισμού που τροποποίησε τα προγράμματα στα προτεσταντικά σχολεία της Ολλανδίας, της Γερμανίας και της Αγγλίας. Αντίθετα, επειδή ο ραμισμός θεωρήθηκε εχθρικός προς τον καθολικισμό, τα καθολικά σχολεία και πανεπιστήμια παρέμειναν πιστά στο σχολαστικισμό. Τον Ramus ακολούθησαν αρκετοί, όπως ο Γάλλος ουμανιστής **Omer Talon** (Audomarus Taliens) με το έργο του *Institutiones Oratoriae* (1544).

Τον αιώνα αυτό, επίσης, έζησε και δίδαξε στα λατινικά και παράλληλα σε λαϊκή γλώσσα ο Ιταλός φιλόσοφος **Giordano Bruno** (1548-1600), ο οποίος υποστήριξε μαχητικά το ηλιοκεντρικό σύστημα του Κοπέρνικου και κάπκε τελικά στην πυρά από την Ιερά Εξέταση. Δημοσίευσε διάφορες εργασίες πάνω σε πολύπλοκες τεχνικές απομνημόνευσης, σε αντίθεση με τις απλές τεχνικές που είχε προτείνει ο Ramus. Οι τεχνικές αυτές, τις οποίες αριστοτεχνικά χρησιμοποιούσε και ο ίδιος, βασίζονταν στην οργάνωση της γνώσης και της εμπειρίας.

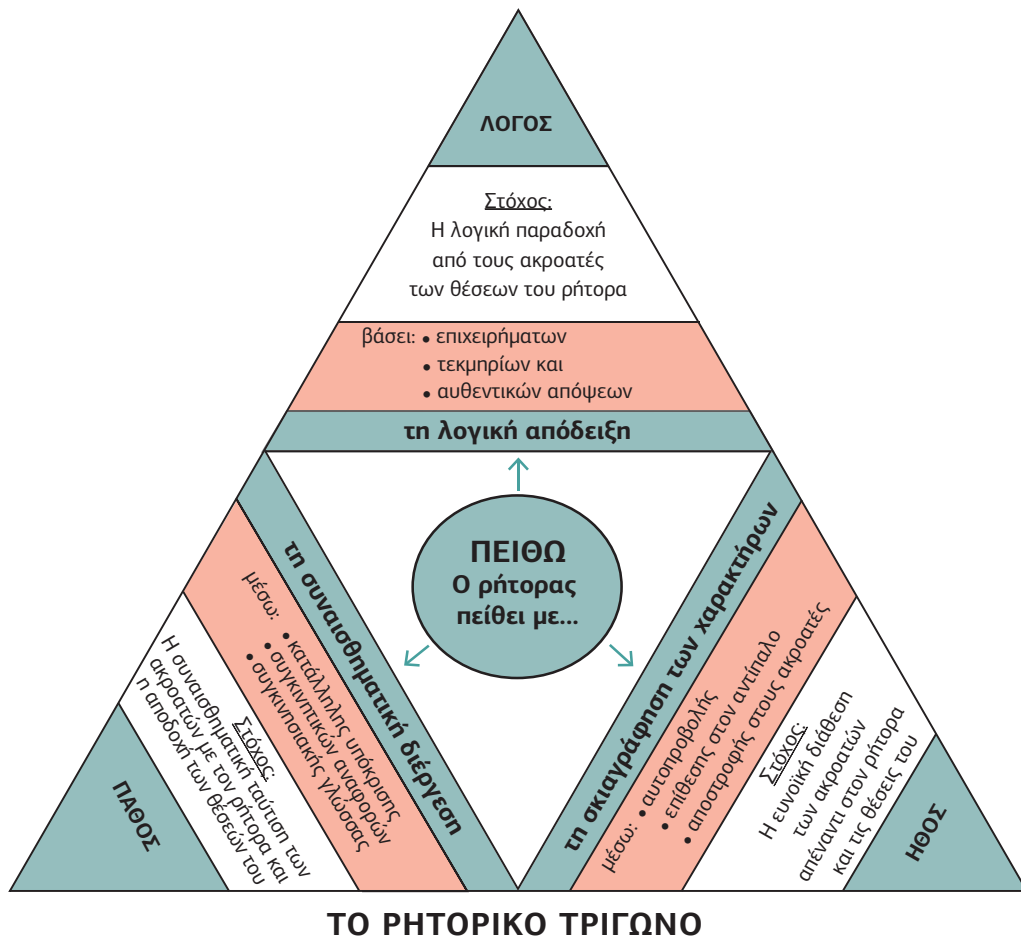
Τέλος, όπως στην κλασική αρχαιότητα, έτσι και στην περίοδο αυτή μπορεί κανείς να διαπιστώσει την εξέλιξη της Ρητορικής και μέσα από τη δραματική ποίηση. Ιδιαίτερα το έργο του μεγάλου Άγγλου δραματουργού **William Shakespeare** (1564-1616) στα αγγλικά είναι γεμάτο από λόγους και διαλόγους περίφημους για την αισθητική τους αξία, το ύψος των διανοημάτων τους και τη ρητορική τους τελειότητα.

β. Οι Τρόποι Πειθούς

Ο ρήτορας, όπως είδαμε, κατά τη δόμηση του λόγου του ενδιαφέρεται και για την απόδειξη του θέματός του (“πίστη”). Κατά την απόδειξη αυτή με διάφορους τρόπους στοχεύει στην **πειθώ**.

Στην καθημερινή μας ζωή πολύ συχνά βρισκόμαστε στην ανάγκη να εκφράσουμε τις απόψεις μας, με πρόθεση είτε να τις θέσουμε σε κριτικό έλεγχο είτε να πείσουμε τους συνομιλητές μας πάνω σε ένα θέμα. Στην πρώτη περίπτωση αναζητούμε απλά την αλήθεια. Στη δεύτερη πιστεύουμε ότι κατέχουμε την αλήθεια και θέλουμε να την αποδείξουμε, για να τη μοιραστούμε με τους άλλους, ώστε να τους κάνουμε να ακολουθήσουν τη γνώμη μας και να προβούν πιθανόν σε ανάλογες ενέργειες. Βέβαια, υπάρχει και η περίπτωση να παρουσιάζει κανείς κάτι ως αλήθεια, επειδή απλώς ενδιαφέρεται να επικρατήσει στον διάλογο για λόγους γοήτρου ή συμφέροντος. Επομένως, πρέπει να γνωρίζουμε ως ομιλητές τους τρόπους πειθούς, ώστε ο λόγος μας να είναι εντυπωσιακός και αποτελεσματικός, αλλά και ως ακροατές, ώστε να είμαστε σε θέση να ελέγχουμε τους συνομιλητές μας διακρίνοντας την αλήθεια από το ψέμα ή την πλάνη.

Ο Αριστοτέλης όρισε τη Ρητορική ως δύναμη “περι ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν”, δηλαδή ως ικανότητα να βρίσκουμε στην κάθε επιμέρους περίπτωση τα στοιχεία που μπορούν να πείσουν (Αριστοτέλης, Ρητορική Α 1,2). Προσδιόρισε μάλιστα και τους τρόπους πειθούς, οι οποίοι αποτυπώνονται στο περίφημο “ρητορικό τρίγωνο”.

Θέματα με Ενδεικτική Αντιπαράθεση Επιχειρημάτων

Έχουμε ήδη πει ότι τα θέματα των αγώνων έχουν διλημματικό χαρακτήρα και οι δύο αντίπαλες ομάδες καλούνται να υποστηρίξουν από μια πλευρά του διλήμματος που εμπεριέχουν. Στην ενότητα αυτή, λοιπόν, περιλαμβάνονται κάποια παραδείγματα θεμάτων που καθένα τους ακολουθείται από κάποιους ενδεικτικούς περιορισμούς που θέτει ο Λόγος και μια σειρά ενδεικτικών επιχειρημάτων του Λόγου και του Αντιλόγου, σε αντιπαράθεση. Διευκρινίζουμε ότι τα επιχειρήματα είναι βραχυλογικά, οι επιχειρηματολογίες δεν είναι πλήρεις και τις περισσότερες φορές δεν υποστηρίζονται από τεκμήρια. Πρόθεσή μας είναι να πάρει κανείς απλώς μια ιδέα για το πώς διατάσσεται μια αντιπαράθεση και για το πώς μπορούν να συντεθούν σχεδιαγράμματα επιχειρημάτων για τις προπονήσεις.

Από ένα τέτοιο σχεδιάγραμμα πρέπει να δίνει ο εκπαιδευτικός-προπονητής στους μαθητές του μετά τη διεξαγωγή του κάθε προπονητικού αγώνα ώστε, αφού πρώτα αυτενεργήσουν, να έχουν στη συνέχεια καταγεγραμμένα τα κύρια επιχειρήματα που σχετίζονται με τα θέματα που διαπραγματεύτηκαν.

Τα θέματα έχουν επιλεγεί κατά τρόπο, ώστε στο σύνολό τους να αντιπροσωπεύουν ορισμένους βασικούς τομείς της σύγχρονης ζωής και να προκαλούν το ενδιαφέρον των παιδιών. Είναι μάλιστα θέματα διαβαθμισμένης δυσκολίας, για να μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως παραδείγματα σε διάφορα στάδια προπόνησης. Ακολουθούν με τη σειρά τα εξής θέματα:

1. Πρέπει να καταργηθούν οι ζωολογικοί κήποι
2. Οι άριστοι μαθητές επιβάλλεται να φοιτούν σε ειδικά σχολεία
3. Πρέπει να απαγορεύεται η γενετική τροποποίηση στην παραγωγή φυτικών και ζωικών προϊόντων
4. Τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης περισσότερο ωφελούν παρά βλάπτουν τους χρήστες τους
5. Είναι ανάγκη να υπάρξει διαχωρισμός της εκκλησίας από το κράτος
6. Σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα οι γυναίκες και οι άντρες είναι ανάγκη να εκπροσωπούνται εξίσου στα πολιτικά αξιώματα
7. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης είναι πιο ισχυρά από τους πολιτικούς
8. Η γνώση φέρνει την ευτυχία
9. Η ασφάλεια των πολιτών δικαιολογεί τον περιορισμό της ελευθερίας τους
10. Σε μια χώρα με δημοκρατικό πολίτευμα οι πολίτες έχουν προσωπική ευθύνη για την κατάστασή της
11. Η ευρωπαϊκή ενοποίηση ωφελεί τα κράτη που συμμετέχουν σε αυτήν
12. Πρέπει να επιτραπεί η ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων

3° ΔΙΩΡΟ Κατανόηση του Θέματος

Σε αυτό το δίωρο πρόθεσή μας είναι τα παιδιά να μάθουν να διερευνούν σωστά το θέμα ενός αγώνα κατά το στάδιο του σχεδιασμού. Συγκεκριμένα να το διαβάζουν προσεκτικά, να εξετάζουν έναν-έναν τους όρους του, να εντοπίζουν το διακύβευμά του και να προσδιορίζουν τον τύπο του. Τους παρουσιάζουμε τους τρεις βασικούς τύπους θεμάτων και τους εξηγούμε τι δίλημμα θέτει ο καθένας. Τους διευκρινίζουμε ακόμα ότι δεν αποκλείεται ένα θέμα να εμπίπτει σε περισσότερες από μία κατηγορίες (Βλ. Μέρος II, κεφ. Γ1α).

Τους τονίζουμε ότι πρέπει αρχικά να αναζητούν τον πυρήνα γύρω από τον οποίο περιστρέφεται κάθε θέμα και στη συνέχεια να επισημαίνουν λέξεις και φράσεις του που αποκαλύπτουν τον τύπο του και που πάνω τους συνήθως στηρίζεται ο διλημματικός χαρακτήρας του. Τους λέμε ότι τέτοιες λέξεις ή φράσεις μπορεί να είναι:

- ▶ για τα θέματα γεγονότων: είναι ένα γεγονός, είναι αλήθεια, είναι αυτός που κ.α.
- ▶ για τα θέματα αξίας: αξίζει, είναι περισσότερο, είναι καλύτερα, είναι πιο σημαντικό κ.α.
- ▶ για τα θέματα πολιτικής ή γενικά απόφασης: είναι αναγκαίο, οφείλουμε, πρέπει, έχουμε υποχρέωση, έχουμε καθήκον κ.α.

Τους εξηγούμε ακόμα ότι μελετώντας το θέμα πρέπει να βρίσκουν μια γενικά αποδεκτή αξία (ιδέα) πάνω στην οποία θα στηρίξουν τη θέση τους. Τέτοιες αξίες π.χ. είναι η ισότητα, η ανεξιθρησκεία, η ζωή, η εντιμότητα κ.α. Επομένως προτάσεις όπως, “οι άνθρωποι πρέπει να είναι ίσοι απέναντι στον νόμο” ή “η επιλογή θρησκευμάτων πρέπει να είναι προαιρετική και ελεύθερη” αποτελούν βασικές αρχές, δηλαδή κανόνες που δεν είναι δυνατόν να τους απορρίψει κάποιος, για αυτό τις χρησιμοποιούμε ως ερείσματα της επιχειρηματολογίας μας.

Τα θεωρητικά αυτά στοιχεία τα συνοψίζουμε στα παρακάτω tips:

Τα tips της ημέρας

Το θέμα

- ✓ Το θέμα εκφράζει ένα Διακύβευμα
- ✓ Έχει και το θέμα τον "τύπο" του
- ✓ Η θέση μου στο θέμα θα στηριχθεί σε γενικά αποδεκτές αξίες και αρχές
- ✓ Η Αξία είναι σημαντική ιδέα
- ✓ Η Αρχή είναι βασικός κανόνας

Για να εμπεδωθούν όλα τα παραπάνω, προχωρούμε σε ασκήσεις, όπως για παράδειγμα:

Στόχος: Ο στόχος μας είναι να μάθουν τα παιδιά να διερευνούν σωστά το θέμα τους.

1^η άσκηση: Μοιράζουμε στα παιδιά έναν μικρό κατάλογο με διάφορα θέματα και συζητούμε μαζί τους τον τύπο του καθενός και τον τρόπο που θα το δούλευαν.

2^η άσκηση: Δίνουμε από ένα θέμα σε κάθε μαθητή και αφήνουμε λίγο χρόνο, για να εντάξει ο καθένας το θέμα του σε μια κατηγορία και να ετοιμαστεί να εξηγήσει στην ομάδα γιατί το ενέταξε εκεί. Μετά από κάθε εξήγηση ακολουθεί σύντομη συζήτηση και κριτική.

3^η άσκηση: Χωρίζουμε την ομάδα σε ζευγάρια, τους δίνουμε από ένα θέμα και ορίζουμε ποιος από κάθε ζευγάρι θα υποστηρίξει την άποψη του θέματός τους και ποιος θα αντιταχθεί σε αυτή. Ζητούμε να βρει κάθε παιδί την αρχή που πρέπει να επικαλεστεί η πλευρά του και να την εκφράσει με μια πρόταση. Κατά την παρουσίαση κάθε αρχής, τους βοηθάμε διορθώνοντάς τους ή προτείνοντάς τους και άλλες εναλλακτικές λύσεις.

Συμπεράσματα: ...

Ενδεικτικά θέματα για τις παραπάνω ασκήσεις μπορούμε να βρούμε στο Μέρος II, κεφ. Γ1γ.

3^ο ΕΝΤΥΠΟ ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κατανόηση του θέματος

Στη σημερινή μας συνάντηση:

	ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1^η Άσκηση				
Ξέρω ποιοι είναι οι τύποι θεμάτων;				
2^η Άσκηση				
Μπορώ να προσδιορίσω σε ποιον τύπο ανήκει ένα θέμα;				
Μπορώ να δικαιολογήσω τον προσδιορισμό μου;				
3^η Άσκηση				
Ξέρω τι είναι μια αρχή;				
Μπορώ να βρω σε ένα θέμα μια αρχή, για να βασίσω τη θέση μου;				
Μπορώ να εκφράσω την αρχή αυτή με μια πρόταση σχετική με το θέμα;				